

Artikelarkiv Arvesølv 2002

Munkebo Brugsforening i næsten 100 år

af *Svend Ove Edvardsen*

Munkebo Brugsforening kunne have fyldt 100 år den 17. januar 2002 – men den opnåede kun at blive 99 år, da foreningen blev nedlagt med udgangen af år 2000.

Før nedlæggelsen overdrog foreningen de ældste forhandlingsprotokoller og en del andre papirer til Munkebo Lokalhistoriske Arkiv, og senere har arkivet fået overdraget de øvrige forhandlingsprotokoller fra FDB's Koncernøkonomi i Albertslund og brugsens årsregnskaber for perioden 1965-2000 fra revisor Tage Bech, RVT-Revision i Odense. Vi er derfor så heldige at være i besiddelse af et meget fyldigt arkivmateriale fra hele brugsens levetid, hvilket gør det muligt at beskrive brugsens historie fra begyndelsen til enden.

Forhistorie

Den første egentlige brugerejede brugsforening blev oprettet af væverne i den engelske by Rochdale i 1844 for at forbedre deres temmelig dårlige kår ved muligheden for billigere fællesindkøb af dagligvarer. Det var en væver ved navn Charles Howarth, der var idemanden og den drivende kraft i foretagendet. Han opstillede en række principper, der skulle gælde for foreningen, og de kom til under navnet Rochdale-principperne at danne grundlag for hele den efterfølgende kooperationsbevægelse.

Hovedpunkterne i Rochdale-principperne er følgende:

1. Åben tilgang for medlemmer og solidarisk hæftelse for foreningens forpligtelser
2. Demokratisk styreform med en stemme pr. hoved
3. Fordeling af overskud til medlemmer i forhold til deres omsætning (køb)
4. Alm. fast rente af den indskudte kapital (andelskapitalen).

I det følgende halve århundrede bredte ideen sig ud over Europa, og i 1866 blev den første brugsforening i Danmark åbnet af præsten i Thisted, Hans Christian Sonne. Han gjorde det for at hjælpe de fattige i byen, hvilket han blev hånet en del for. "Høkerpræsten" kaldte man ham.

Omkring århundredskiftet var der kommet godt gang i brugsforeningsbevægelsen i Danmark. Det var dog overvejende på landet, brugserne opstod. Ud af 842 brugser i året 1900 var der kun 15 i provinsbyerne og ingen i København. Årsagen hertil var, at det her i landet var bønderne og deres andelsideer, der blev grundlag for brugsforeningerne. I de fleste andre lande startede bevægelsen i arbejderklassen ligesom i Rochdale, men Louis Pio, der oprettede Den internationale Arbejderforening for Danmark i 1871, som senere blev til Socialdemokratiet, havde ikke tiltro til brugsforeningstanken. Han mente, at lige så meget man

kunne billiggøre leveomkostningerne ved fællesindkøb, lige så meget ville lønnen blive trykket af arbejdsgiverne.

Først i 1907 skiftede Socialdemokratiet holdning, da man på en kongres vedtog officielt at støtte brugsforeningsbevægelsen, og derefter kom der gang i oprettelsen af brugsforeninger i byerne.

Starten i Munkebo

Brugshistorien i Munkebo begyndte i vinteren 1901-02. På det tidspunkt havde man kun en enkelt spækhøkerforretning i byen, som blev drevet af kromanden, men rundt om på egnen var der grøde i brugsforeningsbevægelsen, bl.a. var der oprettet brugser i nabobyerne Dræby og Drigstrup.

Det var lærer Rasmussen fra Munkebo Skole, der tog initiativ til at indkalde til en række møder i løbet af vinteren, hvor man blev enige om at oprette en "forbrugsforening", som man dengang kaldte det. Man fik truffet en aftale med bager Christian Madsen på hjørnet af Fjordvej og Nørregade om, at han ville stille hus til rådighed for uddelingsstedet samt at påtage sig hvervet som den første uddeler.

Der blev også lavet udkast til love for foreningen, så det hele kunne forelægges og vedtages på den stiftende generalforsamling, der blev afholdt den 17. januar 1902. Vi ved ikke, hvor generalforsamlingen blev holdt, men det har sandsynligvis været i skolen, hvor nogle af de følgende generalforsamlinger også fandt sted.

Foreningens navn blev "Munkebo og Omegns Forbrugsforening", og efter vedtagelsen af lovene valgte man en bestyrelse på 5 mand med lærer Rasmussen som formand. De øvrige bestyrelsesmedlemmer var gmd. Lars Edvardsen, Fjordgården, gmd. Niels Hansen, Munkebo Bakke, stenhugger Niels Knudsen og slagter Peter Madsen.

Brugsen 1910

Brugsen kom godt i gang, og i løbet af et års tid havde man 117 medlemmer (medlemslisten findes i protokollen). I december 1902 købte foreningen bager Madsens hus for 4.000 kr., og Madsen blev ansat som uddeler, foreløbig for et halvt år. Han skulle have 5% af omsætningen i løn og stille en kaution på 1.000 kr. for varelageret.

Men allerede i foråret 1903 opstod der uoverensstemmelser mellem Madsen og brugsen, og på en ekstraordinær generalforsamling i marts blev han opsagt som uddeler pr. 1. juni. Man kunne åbenbart ikke blive enige om vilkårene for opsigelsen, for de næste par år kørte der en sag mellem Madsen og foreningen, der endte med et forlig i efteråret 1904.

Der blev indrykket en annonce i Fyns Tidende efter en ny uddeler. Man ville rekruttere en ansøger, "som er noget kendt med Handelen, og som tillige kan drive Bageri". Resultatet blev, at man ansatte Peder Hansen fra Martofte pr. 1. juni 1903. Men heller ikke Peder Hansen blev længe i pladsen. I foråret 1905 opsagde han sin stilling, fordi han var blevet antaget som uddeler i Revninge Brugsforening, som nok har haft en større omsætning end Munkebo og dermed givet en større indtjening til uddeleren.

Denne gang blev der averteret både i Fyns Tidende og i Andelsbladet, og der indkom ikke mindre end 17 ansøgninger. Men man valgte at ansætte en lokal mand. Det var den 22-årige skomagersvend Theodor Pedersen, der var søn af skomager Hans Pedersen i Munkebo.

Han blev ansat på den betingelse, at han som medhjælp skulle holde en pige, der var kendt med handel, og så skulle han søge uddannelse i en velledeet brugsforening. Det med pigen var heldigt nok, for han ansatte den 17-årige Marie Hansen, smededatter fra Dræby, som han den 23. oktober 1908 blev gift med, og som senere blev kendt i byen som "Marie Brugs".

Formænd og uddelere

Da de første turbulente år var overstået, kom brugsforeningen ind i en meget stabil periode, hvor formænd og især uddelere blev siddende i mange år. Fra 1905 til 1980 var der kun 6 formænd og 3 uddelere.

Lærer Rasmussen nedlagde sit formandshverv i 1905 og blev afløst af mejeribestyrelser L. K. Pedersen. Han blev – med en kort afbrydelse 1908-11, hvor gårdbestyrer Søren Sørensen var formand – siddende lige til 1925, hvor der opstod nogle tumulter omkring indførelse af varekørsel.

Bestyrelsen havde i februar vedtaget, at der skulle køres varer ud en gang om ugen til medlemmer, der ikke boede i nærheden af brugsen. Uddeleren anskaffede en varebil til formålet og skulle have 1¹/₄ % ekstra af omsætningen til dækning af udgifterne. Allerede 2. juni annullerede bestyrelsen imidlertid vedtagelsen, da der var en del utilfredshed blandt medlemmerne, og på generalforsamlingen 6. juni blev forslaget om varekørsel forkastet – dog kun med 21 stemmer mod 19. L. K. Pedersen nedlagde straks sit formandshverv, og man valgte gmd. Jens P. Petersen, Korshøj, til ny formand.

Men det blev en kort fornøjelse. 3 uger senere blev der afholdt en ekstraordinær generalforsamling, hvor han trak sig som formand – hvorfor fremgår ikke af protokollen. Måske har varekørslen stadig været et problem. Den blev først indført i 1930.

Derefter blev gmd. Laurits Jensen fra Kildegård valgt som ny formand, og han blev en meget aktiv formand, der forblev på posten, lige til han på grund af sygdom måtte fratræde i 1947. Han interesserede sig meget for forretningens drift og kom næsten daglig i brugsen. Økonomien var god i disse år. Overskuddet til medlemmerne kulminerede med 14% i sidste halvår af 1935. Han var også en mand, der kunne lide fest og glæde. I hans formandsperiode blev de årlige brugsfester indført, og bestyrelsen tog hvert år på en udflugt.

I 1942 ønskede Theodor Pedersen at forlade uddelerjobbet. Bestyrelsen averterede i Andelsbladet og Uddelerbladet og valgte at ansætte kommis Olaf Nielsen fra Pedersborg ved Sorø som ny uddeler. Ellen Brorsen, der er datter af Laurits Jensen, har fortalt, at Olaf Nielsens kone Valborg havde en vis betydning for hans ansættelse. Hun var med ved ansættelsessamtalen hos formanden og var meget nydelig – iført hvid frakke og rød hat. Det gjorde indtryk på Laurits.

Helt indtil 1947 havde formandsposten været sammenhørende med posten som foreningens regnskabsfører. Men da Albert Hansen fra Lindhøj blev valgt som ny formand i 1947, vedtog man samtidigt at ansætte en lønnet regnskabsfører. Det blev Anna Knudsen fra Dræby, gift med post Knudsen, der fik jobbet.

1960 rundede Brugsens omsætning 1 mill. kr. men alligevel strammede økonomien til. Der havde i nogle år været problemer med meget store medlemskreditter, og pr. 1. februar 1962 besluttede man at indføre selvbetjening og kontant betaling. Det var jo også på den tid, at befolkningstilvæksten i Munkebo steg voldsomt, og der måtte foretages flere udvidelse af butik og lager.

På generalforsamlingen i 1969 ønskede Albert Hansen ikke genvalg som formand. Som ny formand valgte man Poul C. Nielsen, der forblev på posten indtil 1981. Dermed blev det ham, der i 1978 stod for ansættelsen af en ny uddeler, da Olaf Nielsen ønskede at fratræde efter mere end 36 år i jobbet.

Ansættelsesproceduren blev intern denne gang. Man ansatte den hidtidige førstekommiss Svend Erik Jørgensen som ny uddeler pr. 1.1.1979 – og han blev den sidste egentlige uddeler i Munkebo Brugsforening. Der blev indsat en konstitueret uddeler, Tim Gram Lykholt, de sidste par måneder før lukningen i år 2000.

I 1977 nåede omsætningen op på 15 mill. kr., og der var igen behov for at udvide bygningerne kraftigt. Det skete i 1978 og blev finansieret med et stort udlånslån, der i de kommende år blev en belastning for brugsens økonomi. Det var i de år, renteniveauet var meget højt, og man fik lånet konverteret nogle gange. På generalforsamlingen i 1980 nævnes for første gang muligheden for sammenslutning med FDB, men flere medlemmer var imod denne ide, så længe man kunne klare sig selv.

I 1981 var der lysning i økonomien, og Poul Nielsen syntes, det var et passende tidspunkt at trække sig som formand. Som afløser blev valgt Børge Kristiansen, der blev på posten indtil 1986, hvor Børge Demant overtog. Han fratrådte dog allerede i december 1987, og formandsjobbet blev overtaget af Lisbeth Munk-Hansen.

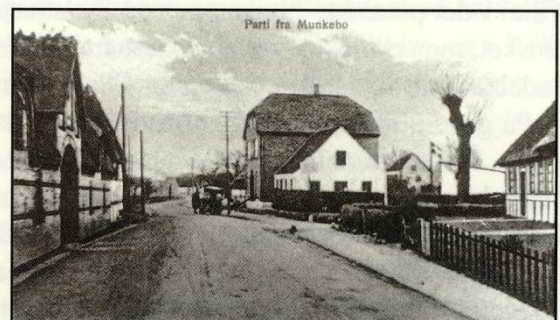
I Lisbeth Munk-Hansens formandsperiode forsøgte man med adskillige utraditionelle aktiviteter at trække flere kunder til brugsen, men det lykkedes ikke at presse omsætningen tilstrækkelig højt op. Så hun fik den tvivlsomme fornøjelse at stå for afviklingen af Munkebo Brugsforening i år 2000 ved en fusionering med FDB med henblik på oprettelse af en Fakta butik i brugsens lokaler.

Bygninger

Brugsens udvikling fra lille "forbrugsforening" til SuperBrugsen har naturligvis krævet en del bygningsmæssige udvidelser gennem de næsten 100 år.

I 1902 startede man som allerede nævnt i bager Madsens lille hvide hus på hjørnet af Fjordvej og Nørregade – som gaderne dog ikke hed dengang. Her var allerede indrettet bageri, så i de første år fungerede uddeleren også som bager. Allerede i 1904 havde man fået telefon i huset, og i 1915 var brugsen med, da der blev indført elektricitet i Munkebo.

Efterhånden blev pladsen for trang i det lille hus, og i 1916 kastede man sig ud i et stort byggeprojekt. Resultatet blev den røde to-etagers bygning, som stadig står med gavlen ud mod Fjordvej, og som i foråret 2002 fik nyt tag. I stueetagen blev der indrettet lager og butik, på første sal lejlig-

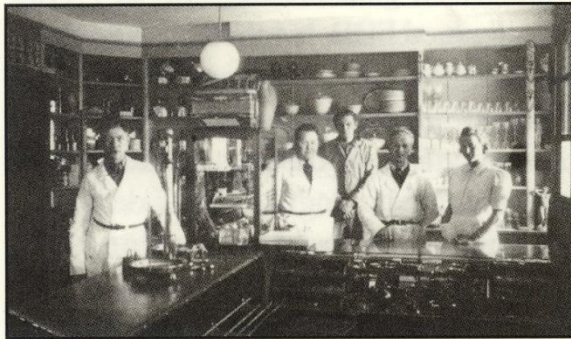
Brugsen 1924

hed til uddeleren og i tagetagen værelser til personale. Hele byggeriet kom til at koste ca. 10.000 kr. med inventar.

Denne bygning dækkede pladsbehovet frem til 1936, hvor bestyrelsen igen udklækkede et byggeprojekt sammen med FDB's arkitekter. Projektforslaget blev dog forkastet ved generalforsamlingen i april, men ved generalforsamlingen i oktober fik man forslaget vedtaget med 37 stemmer mod 18.

Projektet omfattede en tilbygning mod vest ført op i den eksisterende bygnings fulde højde med en stue på 1.sal og et ekstra loftsværelse. Det blev fuldført i løbet af 1937 og kostede ca. 15.000 kr.

Herefter klarede man sig pladsmæssigt helt frem til 1958. Da blev det besluttet at nedrive bager Madsens hus og opføre en moderne lav butikbygning med store vinduer på Nørregade-hjørnet og en tilbygning bagud til lager. Lagerbygningen blev færdig i løbet af foråret, og der blev her indrettet en midlertidig butik, mens butikslokalerne blev ombygget og nyindrettet.

Butikken 1945, i midten uddeler Olaf Nielsen

Brugsen 1958

Kort efter begyndte den store befolkningstilvækst i Munkebo, og bestyrelsen kunne se, at der snart igen måtte udvides. Man købte derfor nabogrunden på 2.624 m² af vognmand Svend Hansen med henblik på en større udvidelse af butikken og anlæg af en parkeringsplads.

Men her stødte man på modstand fra stærke kræfter. Boligselskabet Lindø ønskede, at brugsen skulle flytte ind i det nye bycenter, der var under opførelse, og selskabet forsøgte gennem sin indflydelse i det såkaldte Munkeboudvalg med stiftamtmanden som formand og repræsentanter fra kommunen, amtet og boligministeriet at lægge hindringer i vejen for en byggetilladelse til brugsen. Efter flere års tovtrækkeri og mange møder med Munkeboudvalget og boligministeriet lykkedes det endelig i juli 1964 efter en direkte forhandling med boligministeren at få en byggetilladelse.

Undervejs i dette lange forløb havde bestyrelsen undersøgt muligheden for at oprette en filial i det påtænkte butikstov ved Syvstjernen. Sognerådet var positivt og noterede sig ønsket, men projektet ved Syvstjernen blev først aktuelt efter, at man havde fået byggetilladelsen i 1964, og da opgav man filialplanen efter råd fra FDB's konsulenttjeneste.

På generalforsamlingen på Munkebo Bakke i oktober 1964 blev en ny stor udbygning på ca. 700 m² fordelt på butik og lager godkendt. Efter nogle forsinkelser i byggeriet kunne man den 18. november 1965 indvie den nye butik, hvor især slagterafdelingen blev en stor succes. Udbygningen kom til at koste ca. 750.000 kr.

Brugsen 1965

Efter en halv snes år begyndte bestyrelsen igen at syle med udvidelsesplaner. Man købte et stykke jord af naboen Viggo Kringelum i 1973 med henblik på udvidelse af parkeringspladsen.

I 1975 blev der etableret et OK-benzinanlæg med seddelautomat, men udvidelsen af parkeringspladsen kom først i 76. Samme år luftede man på generalforsamlingen planer om en ny udvidelse af butikken, men først i 1978 blev de realiseret. Da der var problemer med at overholde byggelinien, blev naboejendommen Fjordvej 30 købt, og i løbet af året blev der foretaget en udbygning, som bl.a. forøgede butiksarealet med 369 m². Der blev også investeret i et stort køleanlæg, ny kasseluse m.m. Den samlede investering blev ca. 2,5 mill. kr.

Som tidligere nævnt blev denne udvidelse en belastning for foreningen i de kommende år på grund af det høje renteniveau, der netop indfandt sig i 1977-78. Endvidere var der i '78 stor krise på Lindø med trussel om lukning af værftet. Det var naturligvis ikke fremmende for omsætningen i brugsen.

I 1985 konstaterede bestyrelsen, at der foreløbig ikke var behov for yderligere udbygninger, og Fjordvej 30 blev atter solgt fra – man beholdt dog en smal strimmel langs skellet. I slutningen af 80erne havde bestyrelsen igen planer om en modernisering af butikken og en udvidelse af parkeringspladsen, men planerne blev udskudt, da økonomien strammede. Det blev kun til nye skilte på facaden, da man i 1990 blev tilsluttet SuperBrugsen.

I midten af 90erne nævnes nogle gange i protokollen planer om en flytning til butikstorvet, men der nævnes ingen detaljer. Af samtidige avisartikler fremgår det, at der i forbindelse med en ny lokalplan for bymidten var tale om at give brugsen mulighed for en placering ved busstoppestedet på Lindøalleen og forskyde denne lidt mod syd for at give plads til et benzinanlæg. Men som bekendt blev planerne ikke realiseret.

I stedet for investerede man i 1996 i nyt inventar til slagterafdelingen og en ny facade med halvtag i røde teglsten. Året efter blev naboejendommen mod nord købt for 175.000 kr., og i 1998 skete den sidste store investering i Munkebo Brugsforening, idet der blev foretaget en total renovering af parkeringspladsen og etableret et stort nyt benzinanlæg.

Det sociale liv omkring Brugsen

I de første 25 år af brugsens levetid er der intet nævnt i protokollen om festligheder. Først da Laurits Jensen tiltrådte som formand i 1925, kommer der gang i

det. Det begynder med foreningens 25-års jubilæum, der skulle have været fejret i januar 1925 men måtte udsættes til 17. februar på grund af en influenzaepidemi. Medlemmerne skulle selv medbringe madkurv til festen, og foreningen ville give øl og kaffe. Bagefter var der dans til musik af lokale spillemænd.

Jubilæumsfesten må have været en succes, for på årets generalforsamling blev det vedtaget, at der igen skulle holdes en selskabelig sammenkomst, og ”brugsfesten” blev derefter en årlig tradition i en meget lang periode. Festerne startede normalt med en form for underholdning. Det kunne være oplæsning, men efterhånden blev det oftest filmforevisning. I 1935 nævnes endda i protokollen, at det var en ”tale- & tonefilm”. Bagefter var der kaffebord og nogle timers dans. Senere blev traktementet udvidet med cigarer, øl og vand.

Det fremgår ikke klart af protokollen, hvornår festerne blev indstillet, men de fortsatte i hvert fald til omkring 1950. Selv under verdenskrigen blev der holdt brugsfest – dog formentlig ikke i 1943, da generalforsamlingen blev aflyst, fordi tyskerne krævede, at man skulle søge om tilladelse på både dansk og tysk, og det ville man ikke.

50- og 75-års jubilæerne i henholdsvis 1952 og 1977 blev naturligvis særlig fejret. Her var der også arrangeret spisning, og i 1977 var der senere underholdning af Arne Lundemann. Svend Erik Jørgensen har fortalt, at han blev hidkaldt i sidste øjeblik fra Odense Teater, fordi den oprindelig planlagte underholdning med ”Solveig og Rikard” måtte aflyses, da parret kørte fast i sneen ved Århus. Rikard blev senere kendt som Rikard Ragnvald.

De skiftende bestyrelser forstod også at gøre livet lidt festligt for sig selv – i hvert fald i Laurits Jensens formandsperiode. Da holdt de en årlig udflugt med damer. Madkurven spiste man enten i det grønne eller på en kro, og Ellen Brorsen har fortalt, at hvis man kunne finde et klaver, underholdt Laurits med sang og ”skomagerbas”.

Brugsen 2000

Afslutning

Munkebo Brugsforening nåede som nævnt i indledningen ikke at holde sit 100-års jubilæum. I løbet af året 2000 blev der gjort flere forsøg på videreførelse af brugsen, som nok er kendt af de fleste fra avisernes omtale. Der var forhandlinger med Kerteminde Brugsforening om sammenlægning og med FDB om fusion med SuperBrugsen.

Men resultatet blev, at en ekstraordinær generalforsamling den 13. september godkendte en fusion med FDB med henblik på etablering af en Fakta-butik i brugsens lokaler. Den 15. oktober var sidste åbningsdag i brugsen.